

Krupp József klasszika-filológus, az ELTE Latin Tanszékének adjunktusa. Kutatási területe a római irodalom és a filológiaelmélet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A fájdalom visszatérése. Az Aeneis, a nosztalgia és a filológia (2017/1).

Bejáratok Trójába Kántor Péter *Trója-variációk* című versciklusáról

Krupp József

Kántor Péter *Trója-variációk* című ciklusa¹ a klasszikus ókor kortárs magyar recepciójának egyik legfontosabb darabja.² Antik motívumok, ha nem is tolakodóan, szinte Kántor pályakezdésétől fogva jelen vannak lírájában. A költő második kötetében, a *Halmadárban* (1981) olvasható a *Fekete gyöngy*, mely az Orpheus és Eurydiké-mítosz újraírása, s melynek alcíme jelzi, hogy ki, illetve mi a vers Eurydikéje: *R. M. bori notesza, 1944.*

*Nagy volt Hádés, s Kerberos dolga sok:
jöttek, jöttek a jövevények egyre.
S elfáradt már, foga se csattogott,
az újakat egykedvűen terelte.*³

1. kép. Etruszk bronztükör „Lasával”. Kr. e. 4. század vége – 3. század közepe. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény

A Radnóti halálakor földbe temetett versek fekete gyöngyként, szótlantul várják, hogy egyszer rájuk találjanak, s a notesz, „Orpheus szeme fénye” visszatérjen. „Nézem a tévét, nézem a forradalmakat” kezdetű, közéleti versét, az *Európai Őszt*, mely a *Napló 1987–1989* című kötetében (1991) látott napvilágot, Kántor ezekkel a sorokkal zárja: „és mint egy etruszk bronztükör / Krisztus előtt a 3. évszázadban, / ragyog a Duna a novemberi napban”.⁴ Kántor antikvitásélménye nem pusztán irodalmi. Azáltal, hogy költészetének egyik legfontosabb helyszínét, a Dunát, egy évezredekkel korábbi tárgyhoz hasonlítja, s mindezt egy olyan versben teszi, melynek közép-pontjában egy rendkívül intenzív időszak aktualitásai állnak, Kántor történelmi változás és állandóság kettősségét mutatja fel.⁵ A 2017-es *Valahol itt*-ben olvasható *Ikarosz bukása* (*P. Brueghel azonos című festménye nyomán*) a Kántor-életmű egy fontos vonulatába, a képleirő versek közé tartozik, s jöllehet itt a kiindulási alapot a nevezett kép jelenti, az ovidiusi elbeszéléssel való összehasonlítása nem tanulságok nélküli.⁶ S bár sorolhatnánk további szöveghelyeket,⁷ kétségtelen, hogy Kántor Péter a Trója-ciklussal írta be nevét az antikvitás magyar fogadtatásának történetébe.

Kántor első Trója-verse, a *Forog az arcunk*, az 1981-es *Halmadár* című kötet záró darabja.⁸ A vers címének többes szám első személyű megállapítása a történelem mozgásaira vonatkozik. A lírai alany az arc forgását a napraforgó forgásához hasonlítja, s a vers címében és első versszakának végén szereplő szókapcsolat, a „forog az arcunk”, az utolsó strófában nyeri el teljes értelmét. A napraforgó-hasonlat itt időjelölő szerepbe kerül, Aeneas Trójából való „elköltözésével” kapcsolódik össze. Míg az utolsó sorban szereplő, igekötős „elfordult” egyszeri mozzanatot és konkrét eseményt jelöl, addig a vers elején az arcok forgása folyamatosnak tűnik, az emberi létezés meghatározó

Forog az arcunk

*Mióta nem jártunk ott,
az elhagyatott fűcsomók utcájában!
Szél sodorja az arcunkat,
mint a napraforgó, forog az arcunk.*

*Égbolt-ácsolta madarak,
átrepültök Trója felett!
De én emlékszem a történetre,
és fülembe cseng a név.*

*Nyolcszor felépítették,
nyolcszor lerombolták.
Még egyszer, kilencszer
felépítették, lerombolták.*

*Vajon mi történt a szívekben?
Ki fáradt el?
A holtak vagy az élők?
Az agyagálarcok vagy a balták?*

*Aeneas elköltözött,
a színház és a fürdő elnéptelenedett.
De a fák, a lepkék a kútkáva körül?
A kövekben lüktető kiáltások?*

*Ki mondja, hogy nincs ott semmi?
Az a homok – az nem semmi.
Ki mondja, hogy parttalan csönd?
Hát a tenger moraja?*

*Egyszer visszamegyek oda,
az elhagyatott fűcsomók utcájába,
ahonnan Aeneas már elköltözött,
amikor elfordult a napraforgó.*

Trója

*Trója – mi az a Trója?
Egy hely, azt hittem régen.
Kilencszer építették fel.
Kilencszer rombolták le.
És volt az a hetedik: Trója.
Egyszer visszamegyek oda –
megnézem, mi maradt, gondoltam.
De hiszen el se mentem Trójából!
Hiszen Trója nem az egész egy része,
hanem maga az egész: az élet.
Nem lehet belőle mazsolázni.
Nem lehet rajta ki-bejárni.
Trója szőröstül-bőröstül,
Trója mindenestül a nagy kaland.
Bárhol legyen is, bármilyen legyen is.
Ide igyekeztünk fűrgő hajónkon,
mert minden, ami történik, itt történik.
És felkel és lemegy a trójai nap,
és a fény felidézi a sötétet,
és a sötét felidézi a fényt.*

jegyének, olyan irányíthatatlan mozgásnak, amely a természet törvényének, a szél erejének van alárendelve. Ugyanakkor a nyitó mondat felkiáltása és a „mióta” kérdő határozószó intenzív és intim viszonyt teremt a még meg nem nevezett Trójával – mintha a beszélő egy olyan csoport részeként szólalna meg, amelynek személyes emléke van arról, hogy egykor ott járt. A második versszak két irányt jelöl ki, amelyek felől „Trója” megközelíthető. Az egyik a természet: a megszólított madarakhoz köti a Trójához való, fizikai-földrajzi értelemben vett közelséget, ami egyben a megszólaló távolságát implikálja. A másik a kultúra, az emlékezés, történetmondás és a hagyományozottság síkja. A szöveg beszélője először ez utóbbin halad tovább, Trója régészeti feltárt, jelenleg számontartott kilenc rétegét a felépítés és lerombolás váltakozásából álló sorozatként, archaikus egyszerűségű logikai struktúrával írva le. A „Vajon mi történt a szívekben?” kezdetű kérdéssor a város pusztulásának/pusztulásainak okára kérdez rá. A választ a belsőtől a külső felé haladva keresi a beszélő, a megismerhetetlen lényeg (történekek és motivációik) és az archeológiailag hozzáférhető leleteket megszólítva téve fel kérdéseit. Ezáltal megközelítésmódok és diskurzusok sorát értinti, s a régészet által vizsgált tárgyakat személyesíti meg. Kántor azonban a jelszerűen funkcionáló, fontos antropológiai implikációkat hordozó agyagálarcoktól a használati tárgyakon (balták) át eljut a romvárosban tereptárggyá váló kútkávaig, a kövekig, hogy azután a lehető legkisebb – még érzékelhető formában megjelenő – kövekre, vagyis a civilizációs funkció és jelentés nélküli homokra irányuljon a lírai alany figyelme:

*Ki mondja, hogy nincs ott semmi?
Az a homok – az nem semmi.
Ki mondja, hogy parttalan csönd?
Hát a tenger moraja?*

A feltett kérdések sugallata szerint Trójából semmi sem maradt: a vers beszélője ezen a ponton a hiányban fedezi fel Tróját. Ezzel pedig az *etiam perire ruinae* („még a romok is elpusztultak”) lucanusí motívumához (*Bellum civile* IX. 969) és a Trója mint „abszolút rom” gondolatához kapcsolódik.⁹

Aeneas elköltözése után (meglehető ez a szóhasználat, mert hétköznapiasítja a Trójából való menekülés nagy toposzát) a tér hátramaradt Trójában, és a természet jelenlevőként őrzi a múlt egyes mozzanatait: az emberi kiáltások, amelyek a múltban hangzottak fel, ott lüktetnek az élettelen kövekben. Kántor átértelmezi a „part-

2. kép. Lovis Corinth: *Das Trojanische Pferd*, 1924. Staatliche Museen zu Berlin

talán csönd” metaforát, a partról a tengerre, onnan pedig annak morajlására asszociálva, hogy jelezze, csend helyett jelentés nélküli moraj tölti be Tróját. Ebben a kötetzáró versben nagy jelentősége van a visszatérés motívumának és a jövőre vonatkozó ígéretnek: az én arról beszél, hogy egyszer majd visszatér erre a helyre, ami azért lehetséges, mert a természet nemcsak a múltat őrzi a jelen számára, hanem biztosítja, hogy a jövőben is felkereshető lesz „az elhagyatott fücsomók utcája”.

Ez a korai Kántor-vers új jelentésszöveggé kerül, amikor a szerző a *Trója-variációk*-ban hivatkozik rá. Míg 1981-ben akár úgy is lehetett érteni a verset, hogy egy konkrét utazás terve fogalmazódik meg benne, addig 2008-ban, amikor a költő egy egész verseskötetet tesz közzé a Trója-motívumot középpontba állítva, az egykori ígéret metapoétikus értelmet nyer: mintha azt jelentette volna be akkor, hogy majd visszatér még ehhez a témához. De a *Trója-variációk* című kötet fülszövege, a cím nélküli vers, mely után Kántor Péter neve szerepel, explicit módon is reflektál a *Forog az arcunkra*, és kijelöli annak a versgyűjteménynek a költői programját, melynek borítóján először napvilágot látott. Azáltal, hogy a szöveg paratextusként kapcsolódik a Trója-versekhez – tehát nem a kötetben kapott helyet, hanem a könyv védőborítójának hajtókáján –, a kötethez fűzött magyarázatként jelenik meg, melyet a szerzői aláírás hitelesít. Mindazonáltal, ahogy a recepció rámutatott, igazi Kántor-versről van szó, mely „sűrítőmánya, értelmezése a címadó versciklusnak”, illetve a kötet egészének.¹⁰ A 2009-ben megjelent gyűjteményes kötetben, mely két darabot kivéve az egy évvel korábban kiadott könyv teljes anyagát tartalmazza, a vers a *Trója-variációk* című ciklus élén kapott helyet.¹¹ Itt címe is van a versnek (*Trója*), és természetesen elmarad a fülszövegen olvasható szerzői aláírás; ezen kívül még egy ponton tér el a szöveg a korábbi változattól (erre alább visszatérek). Kántor egyébként nemcsak a fülszöveg kötetbe emelése révén, hanem azáltal is megváltoztatta a Trója-könyv anyagát, hogy a *Megtanulni élni*-ben elhagyta a négy ciklust jelölő római számokat (továbbá felcserélte két vers sorrendjét). A *Trója-variációk* esetében ennek azért van jelentősége, mert az eredeti – kötetbeli – megjelenésekor a vers a *Ha kérdezel* és a *Tanösvények* című darabokkal együtt a könyv IV. részét képezte, s a három vers között nem lényegtelen poétikai összefüggés figyelhető meg. Azáltal, hogy a gyűjteményes kötet Trója-fejezetébe behelyezte a korábbi fülszöveget, hangsúlyeltolódás is történt: az eredeti nyitó vers, a „hol van” kérdéssel kezdődő *Az iskola* a második helyre került, ami azért fontos, mert 2008-as kötetét Kántor egy nagy hagyományú toposszal kezdte, mely az elmúláshoz kapcsolódó költői hagyományok hívószava.¹² Ahogy egyik recenzense írja, a „hol vannak ők, akik már nincsenek?” mellé ez a vers a „mi az, ami jelen van?” kérdését helyezi,¹³ s ez a kettősség olyan jegye a kötetnek, amely éppen a Trója-versekben látszik kevésbé meghatározónak. Kántor verseinek lírai alanya meglepő módon mintha éppen Trója kapcsán beszélne a legkevésbé az elmúlásról.

A „hol van” topikus, retorikus kérdése helyett a 2009-es válogatásban egy Kántor Péter alkotta, valódi kérdés nyitja meg a Trója-ciklust: a korábbi fülszöveg első mondata. Ez a mondat („Trója – mi az a Trója?”) eredetileg a kötet címét kommentálta, az új változatban pedig a vers címét: *Trója*. Az első verssor élén álló „Trója” így megismétli a címet, tehát nem a név kimondásának performatív, eseményszerű aktusával kezdődik az első mondat, hanem ismétléssel. A beszélő elvont és filozofikusnak ható kérdést tesz fel, amiben Kántor költészetének jellemző vonását, az elbizonytalanítást, a visszakérdésezést érhetjük tetten.¹⁴ A vers tehát a definíció igényének jelzésével kezdődik, s a lírai alany megteremtí saját történetét azzal, hogy visszautal arra, hogyan értelmezte korábban Tróját: a lírai beszélő azonosnak tekinti önmagát a huszonhét évvel korábbi vers beszélőjével. Egyszersmind azonban visszavonja a *Forog az arcunk*-ban mondottakat.

A fülszöveg-vers szerint Trója nem hely. Kántor Péter költészetének egyik legfontosabb motívumát, az életet adja meg „Trója” jelentéseként.

Trója-variációk

*alatta a napnak, a csillagos égnak,
minden város közt, mit laknak a földi halandók,
szívem a szent Tróját mindig legtöbbször becsülte*

1. Borszinü tengeren

*Sokat töprengtél rajta, hogy vajon
azt a görögöt, aki állítólag
mindnyájunk mintaképe, az ithakait
ha viszolyogva nézed, a csodás
étvágyát, eszét, a célratörését,
mi lesz akkor veled? Mire viszed?
Lehet-e funnyáskodni? Szabad-e?*

*Tanulj tőle mégis, akármilyen áron?
A szélirányt becsüld, seose csepüld?
Legyél hasznos, az majd hasznodra válik?
Csak vállalkozz tovább, s ne ásitozz,
ha mindig minden ismétli magát?
Minden ismétlésben van ismétlhetetlen!
Csak egyszer élünk – tudta a görög.*

*Egyszer. Csak egyszer élünk – hisz tudod.
Ülsz a hajóban, fogod a lapátot,
fenn a magasban madárnyal evez.
Trója felé szállnak a madarak,
a történet fonala oda visz –
vagy letérsz róla, vagy Trója alá mész.
Úgy zihálsz, mintha máris ama ló hasában.*

2. Trója

*Hadd produkálja magát – ez a dolga!
Csak tessék!... De te nem dőlsz be neki!
Érdeklődve nézted a terepet.
Kezded kiszótározni, befijlázni az arcát,
a hajlatait, a szögleteit –
sehogy se akart összeállni a sok kis részlet,
akár egy ismeretlen nyelvű bonyolult szöveg.
Vajon miről szólhat? – furdalt a kíváncsiság.
S ahogy az ismeretben haladva előre,
különös szeszélyeit ámulva striguláztad,
egyszer csak rádöbbsz: függsz ezektől,
mint medve az orrába fűzött aranyos karikától.
Hí, hogy összeráncolta a meglepetés a homlokodat!
Hogy dührohamot kapsz és tajtékzol időnként,
vagy hogy elkedvetlenedsz, sőt meg is rémülsz,
ez érthető volt. Na de a többi?
Leválni mind egy szálig a trósz bagázt!
És mintha sose lett volna, elfelejteni Tróját!
De nem felejtetted el, épp ellenkezőleg.
Beleköltözött a szívedbe a dívád vágyakozás,
és a vágyakozással egyszersmind a lassú halál is.
Fordultál volna vissza haza! De már
úgy jártál-keltél benne, mint birtokán a gazda,
ki szolgál is egyben, s jószág is: etetik-itatják.
Úgy jártál-keltél, görbén fölfele nézve,
ma gondjaid gondnoka, holnapután tücsök árnya,
egyszer kínba merülve, máskor szerelemben vegyülve,
hol csak bámulva a partról a víz szélén a kacsákat.
Ez hát Trója; ide igyekeztél fürge hajódon.*

*Arcát megfesti a hold, felolvad a déli verőben,
bevilágítja a szurokfényű szomorúság,
arca kiszögezve a fára, kiragasztva, kivetítve a falra,
letakarja az éj rászakadó nagy lobogója.*

3. Gesztenye koppan

*Ahogy szürkéből kékre vált az ég,
megrészegülsz az őszi napsugártól,
fecsegsz, elbűvöl minden semmiség,
vigyázz! vigyázz! – de nem vigyázol.
Gesztenye koppan, csattan, mint a csók,
miért, miért ne hinnél a szemednek?
Álmokat szövögetsz, te csodapók,
intesz az integető leveleknek.
Könnyen, gyanútlanul lebegsz az út porán át,
s egyszer csak hallod a füledben azt a szörnyű lármát.*

Tűz van, omlik alá Priamosz meredekfalú vára.

4. Trója vagy semmi

*Trója vagy semmi! – mindenki így kezdte,
legalábbis ezt mondogatták,
amikor összegyűltek a hajók Trója alatt,
és kezdetét vette az éber álmodozás.
Aztán elfelejtették Tróját. Mi az a Trója?
Elfelejtettek sorjában mindent,
vagy majdnem mindent,
aminek köze lehet Trójához.
Üres blabla lett Trója,
ahogy egymás nyakára hágtak a napok, az évek.
Te is kifáradtál. Trója apránként, darabokban
rágós hús volt, megfeküdt a gyomrod.
Ittad a fröccsöket és ittad a nehéz vörösborokat rá,
és a szemed vérelesen meredt a sötétbe.
Valahol Trója fényei pislákolnak.*

5. Trójáról nem esett szó

*Amikor Trójából Spártába visszatértek,
vissza haza, ő meg a férje,
nem esett köztük szó Trójáról, soha többé.
De az ágyban,
ott lehetett nyögni, szabad volt.
Szép volt Trója? – Igen.
Jó volt Trója? – Igen.
És még? Még kéne Trója? – Igen.
Nincs és nem is lesz Trójának soha párja?
De Trója levágva, megsüve a nyárson,
Trója feldarabolva, üszök, hamu Trója.
Igen. Igen. Igen.
De Trójáról többé nem esett szó.*

Egyfelől azt állítja, hogy Trója nem *pars pro toto*, nem részként viszonyul az egészhez, hanem maga az egész – ugyanakkor belőle sem lehet részeket kiválogatni („mazzsolázní”).

Trója nem hely, de lehet valahol, hiszen érvényes lehet rá a „bárhol legyen is” kitétel. Egyrészt „nem lehet rajta ki-bejárni”, másrészt a beszélő azt állítja magáról, hogy Trójában tartózkodik: „Ide igyekeztünk fürge hajónkon”. A mondat második fele, a „fürge hajó” Devecseri Homéros-fordításából ismert kifejezés, az „ide igyekeztünk” pedig megtalálható Háló Kováts József *Magyar Éneisében*. Vergilius *Aeneis*ének első énekében (I. 534) szerepel a *Hic cursus fuit* fordulat, mely Aeneas szájából hangzik el, s Italiára vonatkozik. A befejezetlen sort Kováts a következőképpen fordítja: „Ide igyekeztünk hát mi.”¹⁵ (Lakatos István megoldása: „Erre hajóztunk.”) Valószínűleg nem érdemes itt tudatos átvételt feltételezni, sokkal inkább Devecseri hatásáról lehet szó itt is,¹⁶ és arról, hogy a költői hagyomány feltör a nyelv emlékezetéből, illetve Kántor Péter költői hallása nagyon érzékeny erre a hagyományra. Bárhogy is van, az idézett hely az *Aeneis* fontos locusa, az első félbehagyott sor az eposzban, és Aeneas fontos figura Kántor Trója-verseiben. Míg Vergiliusnál a főhős még nem érkezett el Italiába, amikor elhagyja a száját az idézett mondat, addig Kántor beszélője el sem hagyta Tróját.

A *Forog az arcunk* visszavonásának konkrét szövegszerű jelei is vannak, amennyiben a fülszöveg-vers kapcsolódik a korábbi mű szövegéhez, de módosítja, amikor a „Nyolcszor felépítették, / nyolcszor lerombolták” sorpárt a következőképpen variálja (megfelelően a *Trója-variációk* címnek): „Kilencszer építették fel. / Kilencszer rombolták le.” Az „Egyszer visszamegyek oda” szó szerinti idézet a *Forog az arcunkból*, de itt nem a meglepő képzetársítással („az elhagyatott fücsomók utcájába”) folytatódik, hanem prózai magyarázattal, mely a korábbi vershez fűzött (ön)kommentár: „megnézem, mi maradt, gondoltam”. Érdemes szólni arról a szövegváltoztatásról is, mely a 2008-as és 2009-es szöveg között figyelhető meg. Kántor a *Megtanulni élni*ben közölt versben egy ponton módosította a korábbi fülszöveg-verset, az eredetileg huszonegy soros szöveg következő szakaszát rövidítette le: „Hiszen Trója, ahogy ma látom, / nem az egész egy része” (az „ahogy ma látom” elhagyása után a költemény hús sorosra rövidült). Ennek azért van jelentősége, mert a vers fontos tételmondata ezáltal nem relativizálódik, érvényessége nem korlátozódik a beszélő versbéli jelenére.

A fülszöveg tehát a totalizálás igényével lép fel, ami azért is különösen fontos, mert feszültségben áll Kántor Péter poétikájával. Bedecs László pontosan fogalmazza meg ezt, amikor a *Trója-variációk* cím két tagjának viszonyát elemzi. „Trója” komolysága és klasszikussága¹⁷ mellett a „variációk” szó „azt sugallja, hogy a szerző nem hisz az egyetlen »nagy vers« megalkothatóságában, de a trójaihoz hasonló nagy történetek meg- vagy újraelalkothatóságában sem. Ezzel szemben a párhuzamosságokat, az egymással felcserélhető, mert egymással egyenértékű igazságokat kedveli.” Ide tartozik Radnóti Sándor megállapítása is, aki a recepció egyik legfontosabb darabjában a rezignációt is ismerő ámulat és a gyermeki csodálkozás kettősségében jelölte meg Kántor költői alapmagatartását.¹⁸ Az, amit Radnóti a *Megtanulni élni* című versről ír, a Kántor-életmű legtöbb pontján érvényesnek látszik: „a bizonyosság, a határozottság és meghatározottság gyanús”.¹⁹ Kántor Péter költői figyelme jellemzően a kis dolgokra irányul,²⁰ s ennek felel meg a variáció elve, mely a verset rokonítja a 2008-as kötet negyedik ciklusának már említett másik két darabjával, melyek szintén számozott részekből álló sorozatként épülnek fel. Kritikájában Tarján Tamás azt a véleményt fogalmazta meg, hogy a Trója nevéhez kapcsolódó hagyomány túl összetett ahhoz, hogy e ciklus képes volna befogadni.²¹ A Trójára mint az egészre írott változatok azonban, bár ellentmondanak a fülszövegnek, összhangban állnak Kántor Péter költői világnézetével.

A programvers a következő fordulattal említi Trója homérosi rétegét: „az a hetedik”; ez a Schliemann által homérosiként azonosított Trójára utal, mely régészetiileg a „Trója VII”. A mű recepciójában fontos értelmezések jelentek meg Trója egyes rétegeinek viszonyát illetően. Ferencz Győző, összhangban a „Trója = az egész” megelégedéssel, azt írja: „az Agamemnón vezette görögök által megostromolt és lerombolt város [...] magában foglalja minden előzményét és folytatását, vagyis mind a kilenc Tróját”. „A kötet erről a folyamatos átalakulásról, pusztulásról és keletkezésről szól, amely ugyan maga a teljesség, de éppen mivel szüntelenül más és más formát ölt, soha nem lehet maga a teljesség.”²² Inzsöl Kata pedig kérdésként fogalmazza meg állítását: „Trója is csak megelőző hat és következő két városával egyszíttal a jelen örökkévaló pillanatában?”²³

A „minden, ami történik, itt történik” gondolata ebben az időbeliségben lehet érvényes: Trója mint név, történet és metafora kiterjesztődik az idő megannyi síkjára.²⁴ Tróját, mely Kántor lírai beszélője szerint nem hely, minden bizonnyal ezeknek a verseknek az összefüggésében is mnemotoposznak nevezhetjük, mely kitüntetett szerepet játszik a közösségi emlékezetben. Ahogy Hans-Joachim Gehrke rámutat, emlékezhely (*lieu de mémoire* – Pierre Nora) voltát Trója nem a város konkrét helyének, hanem a trójai háborúról szóló mondának köszönhető,²⁵ melynek legfontosabb hordozója az *Ilias*, a görögök „alapító szövege”.²⁶

A fülszöveg-vers végén a ciklus egyik legfontosabb, koherenciát teremtő képzetét, a sötét és a fény időtlenként bemutatott kettősségét látjuk: ez az ősi ellentétpár khiasztikus elrendezésben jelenik meg itt, s ezzel nemcsak előrevetíti a kötet zárlatát, hanem olyan struktúrát jelent, melyben valóban megmutatkozik a totalitás, mégpedig harmonikus rendben.

Trója tehát nem olyan földrajzi hely, melyet a lírai alany fel kíván keresni, hanem elsősorban a város hetedik, homérosi rétege, együtt a további nyolc réteggel, amelyet azonban el lehet helyezni a többi városok között. Erről tanúskodik a ciklus²⁷ mottója, mely az *Ilias* negyedik énekéből, az istenek gyűlésének leírásából származik. Itt az istenek Trója sorsán vitatkoznak, s Zeus a

6. Trója, a szomszéd

*Csak ide megyek a szomszédba – mondom,
és eltelik kilenc év, eltelik sok,
és nem jössz vissza többé, nem találunk,
és nem találod te se magadat.*

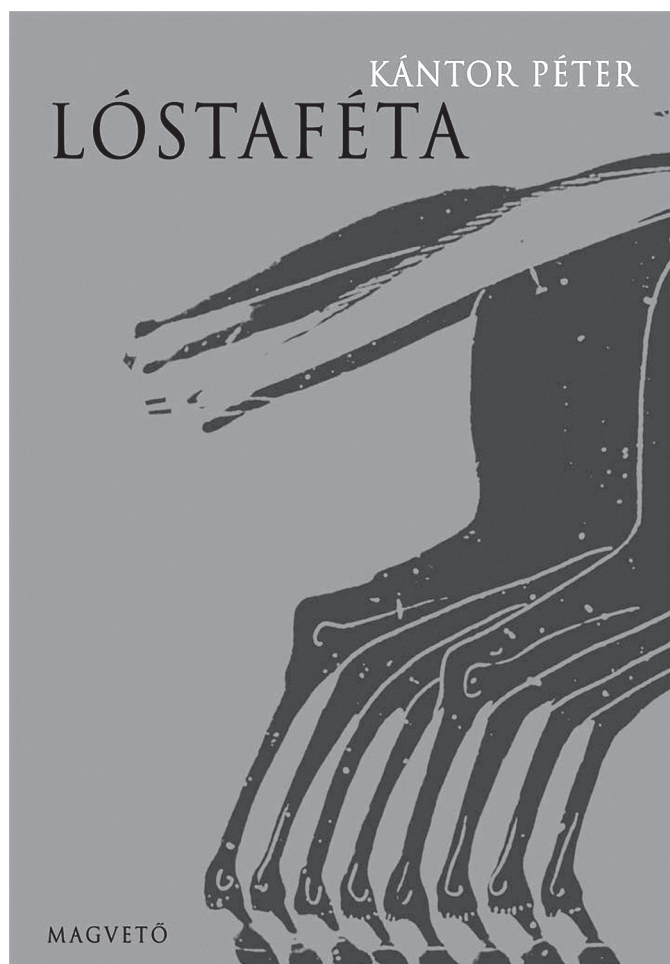
*Elyelte Trója – mondják majd a társak,
így járnak – mondják –, akik nem vigyáznak,
és bólogatnak és mennek tovább,
csak ide a szomszédba, soha messzebb.*

7. Mint délibáb ragyog

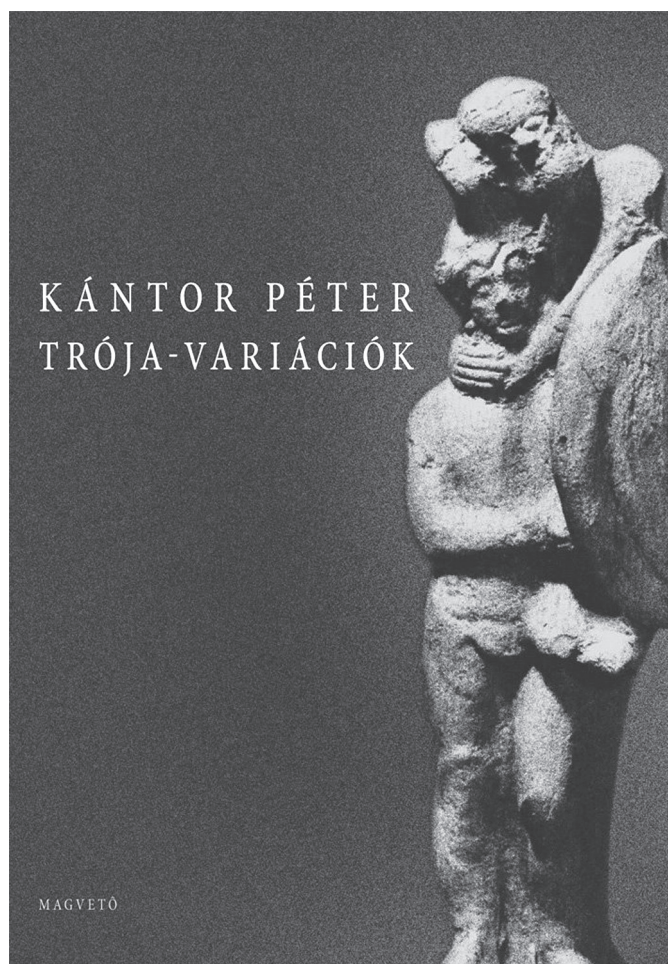
*Ismered ezt a réges-régi drámát...
Bármerre indulsz, mindig Trója vár rád:
Mint délibáb ragyog a messzeségben,
vagy saját ablakodból integet feléd,
s hiába tiltakozol, hogy nem és nem,
s hiába, ha az istenek is vigyáznak,
mindenki odaadja végül mindenét –
akháj a trójainak, trójai az akhájnak.*

3. kép. Sienai mester: *Helené megérkezése Trójába*, 1430 körül. Städel Museum, Frankfurt

4. kép. Kántor Péter: *Lóstafféta* (2002)
Pintér József kötetterve

5. kép. Kántor Péter: *Trója-variációk* (2008)
Pintér József kötetterve

Kántor által idézett szavakkal (IV. 45–46) fejezi ki, mennyire fontos neki Trója, ahol sosem mulasztják el, hogy áldozatot mutassanak be neki. A Pallas Athénéval együtt Trója elpusztításában érdekelt Hérának azt mondja, ha majd neki támad kedve „földig alázni” egy várost, mely az istennőnek kedves, az ne feledkezzék meg a mostani helyzetéről. Ebből a rövid összefoglalásból is látszik, hogy Kántor lényegében kimetszi a szöveghelyet környezetéből, még ha a jelentését éppen nem fordítja is az ellentétébe; a mottóban igazán csak egy jelentéssz összefüggés számít: Trója kiemelkedő volta. A ciklus felépítése követi azt a narratív-logikai szerkezetet, amelynek fő állomásai a Trójába tett út (1.), a Trójában tartózkodás (2–4.) és Trója elhagyása, a háború utáni időszak (5.); ezután két reflexív vers következik (6–7.).

Az első számozott szöveg címét adó „borszinü tengeren” a Devecseri-féle Homéros-fordításból származik, a sorzáró „borszinü tengert” kifejezésnek a hexameter kötelmeiből eloldott változata. A tenger a Trója felé tartó út helyszíne, de csak az utolsó versszakban jelenik meg a hajóút képe; előtte a lírai alany múlt időben reflektál arra, hogyan töprengett korábban az odysseusi minta követésén. A lírai beszélő fő kérdése mintakövetés és egyéni élet/teljesítmény kettősségére vonatkozik, s némi töprengés, önmagával való vitatkozás után eljut a Kántor Péter költészetére oly jellemző tételmondatig: „Minden ismétlésben van ismételhetetlen!”. Ez a

szentenciaszerű megállapítás metapoétikusan is értelmezhető, hiszen magára a ciklusra is vonatkozik, mely megismétli a Trója-hagyományt, s ezzel egyúttal az ismételhetetlenséget is bizonyítja. Továbbá Kántor Péter megismétli saját korábbi versét, s ezzel egyszersmind új útra indul. A második versszak vége és a negyedik versszak eleje nyelvi-szintaktikai értelemben színre viszi, amit a szöveg az ismétlésről diskurzív szinten megállapított. „A görög” tudása mimetikusan, áttétel révén jelenik meg a beszélő oldalán, mintha csak a két versszak közötti üres sor tükörfelületként funkcionálna. Hasonlóan működik a következő sorpár („Ülsz a hajóban, fogod a lapátot, / fenn a magasban madárraj evez”): a madarak a tér egy másik síkján megismétlik, pontosabban ugyanazt csinálják, amit a beszélő tesz. Nem lényegtelen, hogy a Trója felé tartó madarak képe pedig a *Forog az arcunk* motívumát variálja, vagyis: ismétli, ismételhetetlenül. Hogy a kijelölt irány nem más, mint Trója, eleve úgy van elgondolva, mint egy történetbe kódolt tényező („a történet fonala oda visz”), de némi mozgásteret van a megszólítottnak. Az odaút már előlegezi a végkifejletet, a trójai faló történetét.

A daktilikus sorral kezdődő,²⁸ második vers a *Trója* címet viseli, és arról a folyamatról számol be, mely során a mű lírai hőse megismeri Tróját, és hozzászokik a városhoz. Kántor kétrétegű metaforával írja le ennek mikéntjét. A városnak egyrészt arca van, ez az arc pedig (valamint a hajlatok, szög-

letek) úgy ismerhető meg, mint egy szöveg: filológia, tanulás révén. A szerző a belakott városban való létezést, mely talán az élet metaforájaként is értelmezhető, hangulatok sokaságával írja le. A „szerelembe vegyülve” a magyar Homéros-for-dítások nyelvéből ismerős. Ellenpontja, a „kínba merülve”, a Devescerinél olvasható sok „csöndbe merült”-et idézi fel, de megemlíthető ez a szöveghely is: „Mondta, hogy egy szigetén s iszonyú kínokba merülten...” (Homéros: *Odysseia* XVII. 142).²⁹ Az „ide igyekezéél fürge hajódon” a „fülszöveg” variációja. A vers utolsó négy sora minden bizonnyal a ciklus csúcspontja, mely az arc képzetét összekapcsolja a sötétség és a fény – megint csak a fülszövegből ismerős – ket-tősségével, s intenzív párbeszédet folytat a magyar irodalmi hagyomány fontos darabjaival.³⁰ Látványteremtő ereje a Trója-arc technikai reprodukálásának és optikai közvetítésének az éj mitikus megidézésével való összekapcsolásán alapszik.

A vizualitás meghatározó a ciklus harmadik részében is (*Gesztenye koppan*). Az előző, nagyszabású rész után meglepő lehet ennek a dalszerző könnyedsége, mely megfelel a gyanútlan lebegésnek, mely a harcok közelébe vezet. Tarján Tamás szerint ez a vers „nem könnyen tagolódik be [...] a sorba”, Bazsányi Sándor „a ciklus pillanatnyi nyugópontjának” nevezi, melyet utolsó sora billent át a sorozat negyedik darabjába.³¹ A vers utolsó sora nélkül kétségkívül tökéletes Kántor-vers lenne a cikluson kívül is, megvan benne a dikció közvetlensége („vigyázz! vigyázz! – de nem vigyázol”), „a létezés tárgyi megtestesülése iránti rajongás”³² (például: „gesztenye koppan”) és a Radnóti Sándor által elemzett gyermeki látásmód („intesz az integető leveleknek”). Utóbbi sor felidézi Kosztolányi Dezső *Őszi reggelijét* („Jobb volna élni. Ámde túl a fák már / aranykezükkel intenek nekem”), s ez nem esetleges párhuzam, hiszen mindkét versben nagyon hangsúlyos az ősz motívuma. A Kántor-vers szóhasználata nem utal Trójára, a „csodapók”-ot nem asszociáljuk a homérosi világgal. De ha Trója, ahogy a fülszövegben olvastuk, maga az egész, az élet, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a nyelvi regiszter és hangulat is lehet trójai. Az utolsó, daktilikus sor – melyet a „szörnyű láрма” említése már előkészített – azonban szinte beleránt az epikus világba.³³ A gyanútlanul lépegetők a háború közepébe érkeztek.³⁴

Míg a ciklus második darabjában annak lehetetlensége fogalmazódott meg, hogy a „te”-ként megszólított görög hős – aki persze „én” is, amennyiben önmegszólításról volt szó – túllegyen a harcokon, és aztán elfelejtse az egész kalandot („Levágni mind egy szálíg a trósz bagázt! / És mintha sose lett volna, elfelejteni Tróját! / De nem felejtetted el, épp ellenkezőleg”), addig a negyedik vers (*Trója vagy semmi*) már Trója elfelejtéséről szól. Ez pedig még a háború vége előtt bekövetkezik, mivel a harcosok már nem tudják a magukénak a Trója-narratívát, s motivációjuk elveszett. Kántor ebben a Kavafisz poétikáját idéző³⁵ versben felvillantja az érzelmi viszonyulás megváltozását.³⁶ Annak a kíváncsiságnak és odaadásnak, amely a város arcának kiszótárazásában nyilvánult meg, nyoma sincs már: az idegen nyelvű szöveg-arc megtanulásának helyére Trója értelmetlenségének megállapítása kerül. A lírai beszélő ezt is a nyelv felől közelíti meg: „üres blabla lett Trója”.

Az ironikus ötödik vers nem a ciklus elején mintaként megnevezett Odysseust, hanem Menelaost állítja elénk, aki He-

lenével visszatért Spártába, hogy ellentétben a legtöbb görög hőssel lényegében nagyobb akadályok nélkül folytassa régi életét. A *Trójáról nem esett szó* – melynek tizenkét rövid sorában egyébként tízszer szerepel a *Trója* név –, hasonlóan a „blabla” aszemantikusságához az előző versben, megfosztja Tróját a hozzá kapcsolt, közösségi szinten érvényesnek tekintett diskurzustól. A szexuális aktus kísérőjeként, nyögések közé keveredve, Helené és Menelaos közös erotikus műltfeldolgozásának részeként, tehát a lehető legprivátabb összefüggésben hangzik el Trója neve, és csakis ekkor hangzik el, mert olyan traumát jelöl, melyről egyébként hallgat a spártai királyi pár.

A hatodik vers (*Trója, a szomszéd*) lényegében egyetlen költői ötlet rövid megvalósítása, mely éles fényt vet arra a közönyre, mely a társ elvesztését övezi, s melyet Kántor az ismétlésekkel is érzékeltet. Rímelve furcsa, amennyiben a versszakoknak csak az első két sora rímel, mégpedig elég gyenge asszonáncokkal (hogy az 1–2. sor rímelt, csak az 5–6. olvastán lesz biztos), ezzel bizonyos hiányérzetet hagy maga után ez a darab, ami viszont feszültségként elő is készíti az utolsó verset. A *Mint délibáb ragyogban* ismét fontos a vizualitás; ebben a fény effektusát az illúziót keltően ragyogó Trója jelenti. Kántor Péter itt nem történetről, hanem drámáról beszél, mely az emberi életben elháríthatatlan mozzanatra vonatkozik. A *Borszinü tengeren* megengedte azt a lehetőséget, hogy valaki elhagyja „a történet fonal[át]” („vagy letérsz róla, vagy Trója alá mérsz”), a ciklus végéről visszatekintve azonban úgy tűnik, ez már ezen a helyen is a történetből, vagyis az életből való teljes kilépést jelentette. Az utolsó versben, mely variálja, ismételhetetlenségében ismétli az előbit, nincs választási lehetőség: „Bármerre indulsz, mindig Trója vár rád”. Az itéletszerű kijelentés ellenére is érvényesül azonban a versek poétikai programja, s Kántor az elkerülhetetlenben is változatokat enged működni. A délibáb alternatívája az a kép, mely összekapcsolja a harmadik vers „integetés” és a hatodik darab „szomszéd” motívumát: „vagy saját ablakodból integet feléd”.

Ahogy a fülszöveg, ez a vers is khiazmussal végződik, mégpedig meglehetősen talányosan. A „mindenki odaadja végül mindenét – / akháj a trójainak, trójai az akhájnak” mintha a két nép, illetve ezek képviselői közötti egyensúlyt hirdetné. Itt már nem a görög Odysseusról van szó, mint a ciklus első versében, s úgy tűnik, nemcsak az akhájok és trójaiak³⁷ közötti ellentét függesztődik fel, hanem a köztük levő különbségek is irrelevánssá válnak.³⁸ Ez az értelmezés egy humanista etika keretei között helyezné el a verset és a kötetet.³⁹ Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy az, amit az akháj tiltakozása ellenére odaad a trójainak (s fordítva), az nem más, mint „mindene”, vagyis alighanem az élete. A háborúval eltöltött tíz évüket adják oda, illetve az addigi életüket is beleviszik a háborúba. Az előző számozott részek által sugalltakkal ellentétben Tróját nem lehet elfelejteni, és nem lehet a régi életet folytatni a háború után: hiszen a harcosok vagy meghalnak, vagy amit folytatnak, az nem a régi életük lesz, mert azt odaadták az ellenségnek. Tehát az utolsó sorokban nem ajándékozásról, hanem az élet elvesztéséről, esetleg éppen a csatateren való halálról van szó. Mégis, ebben a khiazmusban Kántor az odafordulás alakzatát teremti meg: egyensúlyt teremt ellentétes dolgok, az egész és két része, az élet és annak elvesztése között.⁴⁰

A könyv fülszövegén Kántor Péter Trója jelentését „az egész” és „az élet” tartományában azonosítja. A szerző az élet metaforáját alkotja meg, mely nem válik totalizáló allegóriává. A variáció jegyében hol kitágul, eltávolodik antik mintáitól ez a kép, és *Trója* elvontan jelenti az „életet”, hol pedig szorosabban kapcsolódik a homérosi eposzok helyszínéhez

és narratívájához. A két „Trója” közötti mozgás fontos eleme a kötet poétikájának. Kántor a Tróján való gondolkodás és a róla való beszéd, valamint a nem beszélés és felejtés különböző alakváltozatai révén tölti meg jelentéssel azt a költői teret, ahol a *Forog az arcunk* szerint még a tenger jelentés nélküli morajlása volt hallható.

Jegyzetek

- 1 A recepció hol ciklusnak, hol versnek (vagy költeménynek) nevezi a szöveget (olykor ugyanaz a kritika többféleképpen). Mindkét megközelítésnek van létjogosultsága; értelmezésem szempontjából ennek a kérdésnek csekély a jelentősége.
- 2 A mű először a *Holmi* 2006. decemberi számában látott napvilágot: ez a folyóirat két és fél évtizedig az antikvitás magyar irodalmi utóéletének talán legfontosabb fóruma volt, s ha valaki fel akarja majd tární, milyen szerepet játszott a görög mitológia és az antik irodalom az ezredforduló magyar költészetében, e lap huszonhat évfolyamát mindenképpen tanulmányoznia kell.
- 3 A verseket a *Megtanulni élni* című gyűjteményes – a továbbiakban MÉ rövidítéssel jelölt – Kántor-kötetből (2009) idézem. A *Fekete gyöngy* ennek 49. oldalán található.
- 4 MÉ 148.
- 5 Feltételezhetjük, hogy Kántor a tükörrel a Szépművészeti Múzeum ekkoriban látható, Jerger Krisztina és Szilágyi János György által rendezett időszakos kiállításán találkozott. Nagy Árpád Miklós ezt írja az etruszk kultúra aktualitására rákérdező kiállításról: „A kérdés ma alig elképzelhető visszhangra talált a rendszerváltás fényes időszakában. A kiállításnak két és fél hónap alatt csaknem 180 ezer látogatója volt [...] A megnyitón Szöcs Géza, az Erdélyből frissen érkezett költő arról beszélt, hogyan pusztította ki az etruszk kultúrát a könyörtelen romanizálás – 1989 nyarán jártunk, a romániai »Ceașescu-korszak« tomlolásának tetőpontján, akkor még nem lehetett tudni: bukásának előestéjén.” Nagy 2013, 181. Köszönöm Kőrösi Imrének, hogy felhívta a figyelmemet erre az összefüggésre.
- 6 Lásd Radnóti 2017, 17.
- 7 Egy olyan vizsgálódás, mely Kántor Péter antikvitásélményét a teljesség igényével kívánna feltárni, figyelembe kellene vennie például a *Mondta Kasztór* című tárcát is (az *Egy költéltáncos feljegyzéseiből* című kötetből: Budapest, 2016, 33–36).
- 8 MÉ 54–55. Kántor a gyűjteményes kötetben jelentősen módosította a verset, s közel a felére lerövidítve feszesebbé tette. Az első öt versszakban csak kisebb változtatásokat tett, bár a harmadik strófát eredetileg ez a talányos sorpár zárta: „Kilencedszer lerombolták. / Én akkor láttam utoljára.” A *Halmadárban* olvasható változat 6–8. versszakát kihúzta, a 9–10. strófát összevonta (ezekből lett a *Megtanulni élni*-ben olvasható hatodik), ugyanígy járt el a 11–12. versszakokkal (így jött létre az új változat utolsó szakasza). Egész jelentésszűkítések tűntek el így a versből. Nemcsak azért gondolom úgy, hogy az új változatot érdemes elsősorban figyelembe vennünk, mert a szerző ezt tartja érvényesnek – erre utal, hogy ezt szerepelteti a gyűjteményes kötetben –, hanem azért is, mert ez áll esztétikailag a Trója-versek színvonalán. Felmerülhetne, hogy a *Trója-variációk* fülszövege – mint látni fogjuk – nem a 2009-es változatra, hanem az eredetire hivatkozik, de ha mindkét szöveget a *Megtanulni élni*-ben olvassuk, ez a szempont érvényét veszti. Itt kell megemlítenünk, hogy Kántor Péter *Fönt lomb, lent avar* című kötetében (1993) szerepelt egy *Szabad ógörögök nyomában* című vers. Ez a trójai háború tematikája miatt távolról ugyan kapcsolódik a szerző többi Trója-verséhez, de a kétségkívül szellemes, a „zsebükben a trójai ösztöndíjjal” a háborúba igyekvő (ó)görögökről szatirikus hangon szóló, néhány pontján publicisztikus szöveg poétikáját tekintve távol áll azoktól. A szerző ezt a verset nem válogatta be gyűjteményes kötetébe.
- 9 Lásd ehhez Spencer 2016; az idézett kifejezés helye: Somfai 2016, 40.
- 10 Ferencz (2008) 2014, 304.
- 11 MÉ 333. Tarján Tamás, aki meditációnak nevezte a fülszöveget, jó érzékkel mutatott rá a *Trója-variációkról* írt recenziójában, hogy „életmű-kiadásban majd nyilván helyet és címet kell találni e szöveg számára” (Tarján 2008).
- 12 Az *ubi sunt* formulához lásd Lukácsy 1989.
- 13 Inzsól 2009, 74.
- 14 Radnóti 2017, 17.
- 15 *Magyar Éneis, avagy P. Virgilius Márónak Éneás' viselt dolga-iról írt munkája*. Mellyet magyar versekbe foglalván, ki adott Kováts József n.körösi prédikátor. Első darab. Komárom, 1799, 57.
- 16 Az *igyekszik* használata egybevág Devecseri Gábor rövid szótagokat előnyben részesítő, a hexametert daktilizáló gyakorlatával. Tehát itt nem egyszerűen antik, hanem kimondottan Devecserin keresztül működő hagyományról van szó. Lásd pl. „széles az ajtó itt, de neked szűk lenne azonnal, / míg nyílásán át sebesen kifelé igyekeznél” (*Odysseia* XVII. 386); „Inkább Szkülla felé igyekezz a hajóddal, evezd el” (XII. 108); „ott ama hullámtól meg a füsttől tartsd a hajónkat / távol; a szikla felé igyekezz, valahogy ne szaladjon” (XII. 219–220); „fényes phoinixok bárkája felé igyekeztem” (XVII. 121).
- 17 Bedecs így írja le azt a költői habitust, amelyre a címbeli „Trója” alapján következtethetnénk: „nagyon komoly, klasszikusan művelt és műveltségével büszkélkedő költőt sejtet, babitsi alkatot, aki pontosan tudja, hogy mit szeretne közölni, és hogy ehhez milyen eszközei vannak”. Bedecs 2010, 889.
- 18 Radnóti 1995, 1637.
- 19 Radnóti 1995, 1640.
- 20 Radnóti a naivitásban rejlő költői energiát értelmezve állapítja meg, „hogy Kántor még elfogulatlanul meg tud szólítani bizonyos klasszikus témákat – a természetet, a történelmet, a stílust, a költészetet, a szabadságot. Ebben van valami naivítás, és e témák – a természet kivételével – nem a maguk nagyságában, hanem épp kicsinységében mutatkoznak.” Radnóti 1995, 1638. (Kántor hangjának egyszerre naiv és mélyreható voltáról lásd Gábor 2013, 96.)
- 21 „A városnévbe sűrűsödött irodalmi-történelmi-érzelmi hagyomány voltaképpen sokkal összetettebb, nagyobb szabású, mint amire a költőnek szüksége van, mint amit a kis sorozat képes befogadni. [...] Határozott olvasói benyomás, hogy ez az anyag még szívesen venne fel néhány verset!” Tarján egyébként pozitívan értékeli a kötetet, s alapvetően magát a Trója-verset is (többek között méltatja a vers rímelési technikáját). Tarján 2018.
- 22 Ferencz (2008) 2014, 304.
- 23 Inzsól 2009, 74.
- 24 Bedecs László a következőképpen értelmezi a Kántor-féle Trója történetiségét: „bár Trója, nyolcszor újraépített és kilencedszer lerombolt város, könnyen lehet az emberi élet metaforája: az

- állandóan akadályokkal küszködő, a politika és a történelem viharainak kiszolgáltatott élet metaforája” (Bedecs 2010, 889). Ide tartozik Báthori Csaba értelmezése is: „minden szűk szegletben ott az egész világ, de az egész világ szorossá válhat, ha túl erősen reng a lélek. Aki nem készül fel szellemileg minden korra, annak minden kor csak a lejtőit mutatja.” (Báthori 2008, 25.)
- 25 Vö. a fentebb a Trójáról mint „abszolút romról” mondottakkal: Trója olyan üres hely, amelyet szövegek, történetek töltenek meg tartalommal.
- 26 Gehrke 2006, 2013. Trója és az emlékezet összefüggéséről így ír Vári György recenziójában: „Trójára azért emlékezünk egyáltalán, mert földig rombolták, a *Trója-variációk* (a vers és a könyv egyaránt) variációk elmúlásra és folytonosságra.” Vári 2008, 27. Vö. Harkai Vass 2008, 86.
- 27 MÉ 376–380.
- 28 A szöveg verstanilag hajszálpontosan ott jön ki a daktilusokból és spondeusokból, ahol szemantikai szempontból is: „dölsz / be neki”.
- 29 Ha szövegpárhuzamokat keresve filológiai kutatást folytatunk, internetes keresőmotorok segítségével eljuthatunk egy 1829-ban, Takátsi József neve alatt megjelent, *Török Borbála* című, történelmi tárgyú, hexameteres szöveghez is. Ebben hasonló összefüggésben szerepel a kifejezés, mint a Kántor-versben, vagyis annak leírására, amikor a szerencsés napokra nehéz időszak következik: „Nappalok eltűntek, melyek mennyének ölében / Látták a’ vigadót: látják most kinba merülve” (Takátsi József: „Török Borbála”: *Uránia Nemzeti Almanach* 2 [1829], 129–135, itt 131). Természetesen nem gondolom, hogy Kántor Takátsi Józseftől vette volna át a szókapcsolatot: sokkal inkább arról lehet szó, hogy a magyar daktilikus verselés lehetőségei kínálják a „szerelemben vegyülve” ellenpontjaként ezt a klasszikusnak érzett fordulatot, s a két költő ugyanarra a megoldásra talált rá. Ha az itt előforduló kifejezések párhuzamait keressük, egészen távoli helyeken találjuk őket: a „tücsök árnya” fordulatot Juhász Ferencnél (*A megváltó ihlet halála* című versben, Juhász 1991-es *Föld alatti liliom* című kötetében).
- 30 A „déli verő”, melyben felolvad Trója, illetve Trója arca, a legtöbb olvasónak minden bizonnyal Ady Endre *A Tisza-parton* című verséből ismerős, és szerepel Arany János *Tetemre hívásában* is. A Kántor-hellyel azonban Kosztolányi Dezső *Marcus Aurelius* című verse áll szoros intertextuális kapcsolatban: „Hős kell nekem, ő, ki / déli verőben nézi a rémet, / hull könnye a fényben / és koszorúja / izzó szomorúság.”
- 31 Tarján 2008; Bazsányi 2008, 27.
- 32 Kerekes 1999, 78.
- 33 A vers ötös és hatodfeles jambusokból építkezik, akár az 1. rész (a 9. és 10. sor hosszabb jambus: hetedfeles és nyolcadfeles). A 11. sor viszont hexameter, ha szünetet tartunk a „Tűz van” után, ezzel a „van”-t hosszúnak véve.
- 34 Mellesleg Kosztolányi említett verse tízorosos, Kántoré pedig a sorköz után álló, Priamos várát említő sorral lesz tizenegy sorossá – ezzel a sorral szűnik meg teljesen a szövegnek az *Őszi reggelire* emlékeztető hangulata, s itt válik igazi Trója-verssé. Köszönöm Tamás Ábelnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a párhuzamra.
- 35 A *Trója-versek* irodalmi forrásvidékén ott találjuk Kavafisz költészetét. (Kántor Kavafisz-élményének fontos dokumentuma a görög költőnek ajánlott *Ha el akarsz utazni* a 2002-es *Lóstaféta* kötetből [MÉ 267], amelyhez lásd Csehy Zoltánnak a hazai Kavafisz-recepciót tárgyaló írását az *Ókor* jelen számában).
- 36 Két pontos megfogalmazás a kötet recepciójából: „az a mozgó, változó érületi beállítódás, amely a mitikus város vonatkozásában a legalapvetőbb emberi magatartásformákat (vágy, remény, csalódás, elfogadás, belenyugvás...) hordozza” (Bazsányi 2008, 27); „A költő Trója lebontásával a heroikus színeket kalandvágyra, szerelmi vágyra, kíváncsiságra, dühre, rémületre váltja” (Inzsöl 2009, 75).
- 37 Érdemes itt megemlíteni, hogy görögök és trójaiak mellett Aeneas révén a rómaiak is helyet kapnak a kötetben – sőt, ha figyelembe vesszük, hogy a *Trója-variációk* borítóján az „Aeneas kimentí apját a lángoló Trójából” nevű etruszk kisplasztikáról készült fénykép látható, akkor négyre emelkedik a mítosz hagyományozódásában érintett népek száma. Ez összhangban áll azzal, hogy Trója nem egyetlen népnek az emlékezhelye (lásd Gehrke 2006).
- 38 Tematikus szempontból is hasonló kiazmussal találkozunk Lessing *Bölcs Náthánjában*, amikor a címszereplő így szól a barátjának, aki azt mondja neki, nála, a zsidó Náthánnál nem volt még jobb keresztény: „Denn was / Mich Euch zum Christen macht, das macht Euch mir / Zum Juden”. („Amért keresztény vagyok én magának, / Ugyanazért zsidó nekem maga.” Negyedik felvonás, hetedik jelenet, 3069–3070. sor. Lator László fordítása.) Lásd erről Brokoff 2019, 107–109.
- 39 Vö. Payer 2008, 36. Kántor verseinek etikai vonatkozásairól lásd Bedecs 2010, 889.
- 40 Vö. Brokoff 2019, 119.

Bibliográfia

Kiadások

- Kántor P. 2008. *Trója-variációk*. Budapest.
Kántor P. 2009. *Megtanulni élni. Versek 1976–2009*. Budapest.

Kritikák

- Báthori Cs. 2008. „Ex libris” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/29, 25.
Bazsányi S. 2008. „Hogyhogy? Nahát!” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/19, 27.
Bedecs L. 2010. „Boldogság, gyere haza!” [a *Megtanulni élni* c. kötetéről]: *Jelenkor* 53/7–8, 884–891.

- Ferencz Gy. 2008. „A mulandóság tanösvényein” [a *Trója-variációkról*]: *Népszabadság* 66/103 (május 3.), Hétfvége, 11. (Idézve a következő helyről: Ferencz Gy. 2014. *Az alany mint tárgy. Kritikák és megemlékezések 1992–2013*. Budapest, 304–305.)
Gábor S. 2013. „Kántor Péter: *Köztünk maradjon*”: *Kortárs* 57/11, 93–96.
Harkai Vass É. „A magasság vonzása: Trója” [a *Trója-variációkról*]: *Hid* 72/8, 85–88.
Inzsöl K. 2009. „Kántor Péter: *Trója-variációk*”: *Műhely* 32/1, 74–75.
Kerekes A. 1999. „Posztmodern fővény dagerrotípiákkal” [A *Búcsú és megérkezés* c. kötetéről]: *Műhely* 22/1, 78.
Payer I. 2008. „A világ gyógyíthatatlan” [a *Trója-variációkról*]: *Kritika* 37/11, 36–37.

- Radnóti S. 1995. „Megtanulni élni” [a *Mentafű* c. kötetéről]: *Holmi* 7/11, 1636–1640.
- Radnóti S. 2017. „Kántor Péter a barátom” [a *Válahol itt* c. kötetéről]: *Élet és Irodalom* 61/23, 17.
- Tarján T. 2008. „Eltűnt nyomok idejében” [a *Trója-variációkról*]: *Revizor Online*, 2008. december 24. (<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/649/kantor-peter-troja-variaciok>)
- Vári Gy. 2008. „Múlás és maradás” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/19, 27.
- Szakirodalom
- Brokoff, J. 2019. „Chiasmus”: M. Möller (szerk.): *Von „Allusion” bis „Metonymie”. Interdisziplinäre Perspektiven auf die Wirkmacht rhetorischer Tropen und Figuren*. Heidelberg, 95–120.
- Gehrke, H.-J. 2006. „Troia im kulturellen Gedächtnis”: M. Zimmermann (szerk.): *Der Traum von Troia. Geschichte und Mythos einer ewigen Stadt*. München, 211–225.
- Lukácsy S. 1989. „*Ubi sunt*. Egy formula rövid életrajza”: *ItK* 93/3, 217–241.
- Nagy Á. M. 2013. *Classica Hungarica. A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének első évszázada*. Budapest.
- Somfai P. 2016. „*Commune sepulcrum*. Trója »catullusi« emlékezete Vergilius *Aeneis*ében”: *Ókor* 15/4, 35–41.
- Spencer, D. 2016. „Lucanus és a műromok. Emlékezet és rom egy polgárháborús tájban” (ford. Schüzler T.): *Ókor* 15/4, 52–66.